

„Mit nekem te zordon Kárpátoknak fenyvesekkel vadregényes tája!” Az Alföld erdősítése az 1920-as évek elején*

Az Alföldről rendszerint a délibábos pusztaság, a végeláthatatlan horizont, a gémeskút körül legelő jószágok, esetleg Rózsa Sándor és a korabeli betyárvilág jut eszünkbe, az erdőket képzeletünk többnyire csak a hegyvidékkel köti össze. Mikor, milyen okokból és hogyan kezdődött meg az Alföld erdősítése? A választ az 1923. évi XIX. törvénycikk és indoklása alapján Hollósi Gábor, a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársa foglalja össze.

A Duna-Tisza között borító buckás homokterületből sok ezer hold még az 1920-as évek elején is a mezőgazdasági kultúra nyomait nélkülöző, sivatagszerű pusztaság volt. A Nagykunság és a Hajdúság fátlan síkjainak nagy kiterjedésű szikes legelőin fűvet alig talált a kihajtott jószág, a talaj csontkeményre aszott és szétrepedezett a száraz nyarak során. A tropikusan forró nyarat száraz ősz követte, az év végére pedig szigorú tél állt be. Rövid és csapadékszegény volt a tavasz, hiába remélt májusi esőt a gazda, helyette gyakran már kánikulai forróság érkezett vagy tönkretette a gyümölcsfák virágait a késői fagy. A tavaszi és őszi szelek, amelyek sokszor napokig tartottak, az Alföld fátlan síkjain akadálytalanul végigszáguldva gyakran a vihar erejéig fokozódtak, a kevés nedvességet hamar elpárologtatták és a vetés alá meglazított homoktalajt felragadva felhőszerűen hordozták magukkal. Így előfordult az is, hogy az elvetett rozs a második-harmadik szomszéd telkén csírázott ki.

Összefüggött-e a Tisza szabályozásával az alföldi aszály?

Ámbár ezt – miután az 1860-as évek első felében az évszázad aszálykatasztrófája sújtotta az Alföldet – többen állították, már a XIX. században tudósok cáfolták, mégis: az 1923. évi XIX. törvénycikk indoklása ismét utal rá. Eszerint a Duna és a Tisza völgyében az ármentesítési munkálatok során hatmillió kataszteri holdnyi területet csapoltak le, hatalmas párolgó felületeket alkotó vizeket, amelyek a csapadékszegény Alföld levegőjét a növények fejlődéséhez szükséges párával látták el. Az 1920-as évek első felének döntéshozói – a futóhomok megkötésén túl – e hiány pótlásáról is erdőtelepítéssel kívántak gondoskodni, törekedve arra, hogy ott megtelepedjenek és elszaporodjanak az énekesmadarak is, aminek a káros rovarok és hernyók elpusztításában a gyümölcstermesztés igen nagy hasznát veszi.

Városban tisztább volt a levegő, mint falun

A termelési és a klimatikus viszonyok javításán túl az alföldi települések egészségügyi viszonyainak megváltoztatása ugyancsak fontos szempont volt. A nyári forróságban ugyanis a kiaszott síkság lisztszerűvé vált porát és a kiszáradt szikes tavak alján kivirágzott sziksót a legkisebb légáram is felkavarta, a legelőről visszatérő jószágok és a robogó kocsik porfelhővel töltötték fel a levegőt a falvakban. Így a tuberkulózis (gümőkór) – amely elsősorban a tüdőt támadta meg – az alföldi falvak lakói közül több áldozatot szedett, mint azok közül, akik nagyvárosokban éltek.

Szalmával és trágyával fűtöttek

A termelési, a klimatikus és az egészségügyi viszonyok javításán kívül a törvény alkotóinak volt egy negyedik célja is: Trianon után a lakosság faszükségletének biztosításáról is kellett gondoskodni. Igaz ugyan, hogy a tanyák és a falvak népe korábban is szalmával és trágyával fűtött más tüzelőanyag híján – így a földeket sajnos nem kellően trágyázták –, a

* A tanulmány megjelent az *Élet és Tudomány* LXXI. évfolyam 15. számában (2016. április 8.) 457-459. old.

városlakók számára azonban, akik szénrel vagy fával tüzeltek, a hiány erősen érzékelhetővé vált. A háború előtti időben a tüzelőanyag, az épületfa- és a szerszámfa-szükséglet fedezése nem okozott gondot, a fát a hegyvidékekről szállították, a Dunán, a Tiszán, a Kőrösön és a Maroson. Trianon után azonban a fa és a kőszén beszerzése csaknem lehetetlenné vált, a helyzet enyhülését a külkereskedelem helyreállításától is várták.

Miért volt az erdősítés helyes megoldás?

Az erdőnek a korhadó levelekből képződött szivacszerű feltalaja a lehullott csapadék vizét könnyen magába szívja, lombkoronája miatt pedig mérséklődik a nap és a szél párologtató hatása. Így lehetővé válik a csapadékvíznek az altalajba való leszivárgása, elraktározódása. Ugyanakkor az erdő lombozata nagy mennyiségű vizet párologtat el, amelyet gyökérzetével a föld mélyéről emel fel. Ez ahhoz vezet, hogy a levegő páratartalma tetemesen növekedni kezd. Az erős páraépcsés pedig az alsó légrétegek hőfokát csökkenti, amit az erdőkben és azok közelében különösen a napnyugta és napkelte közötti időszakban lehet jól érzékelni.

És az útszéli fákkal mi lesz?

Az 1923. évi törvény megkülönböztette a gazdasági fásítást és az erdősítést. Erdősíteni a mezőgazdasági termelésre alkalmatlan, futóhomokos, silányhomokos, szikes, vadvizes és ártéri részeket, illetve a kopárterületeket kellett, úgy, hogy az egyes birtokokon beerdősítendő részekből a szomszédos részekkel együtt lehetőleg nagyobb, zárt erdőtestek keletkezzenek, illetve, hogy az egyes birtokrészek önálló erdőgazdaság céljára elegendő nagyságúak legyenek. Ezzel szemben a gazdasági fásítás a megművelt földeken szélfogók, fasorok telepítését jelentette, szegélyfákkal való körbevétel nagyobb kiterjedésű birtokok esetében, illetve legelők belsejében ligetes foltok létrehozását a talaj védelme és javítása, továbbá a jószágnak menedékhely teremtése érdekében. Fontos szempont volt, hogy minden község határában erdő legyen, ehhez – ha műveletlen föld nem állt rendelkezésre –, igénybe vehetők voltak elsősorban önként felajánlott, ennek hiányában községi tulajdonban álló, végső esetben pedig nagyobb földbirtokokhoz tartozó területek. Habár a törvény indoklása szerint útszéli fák telepítése is kívánatos lett volna, az utak és környezetük fenntartása nem a földművelésügyi miniszter hatáskörébe volt utalva, így erre nem terjedt ki a 1923-as törvény hatálya.

A törvény a döntést nem létező szervekre bízta

A betelepítendő területek kijelölésére öt év állt rendelkezésre. A kijelölés és a tervek költségeit az állam viselte. A Magyar Királyi Erdőhivatal az érdekelt birtokosok meghallgatásával előbb kijelölési tervet készített, amit a községházán egy hónapra közszemlére tettek, azután tárgyalás következett. A terv készítése során, a helyszínen ideiglenes határjelekkel jelölték meg a beerdősítésre javasolt területek határát. A tervet a Magyar Királyi Erdőigazgatóság felülvizsgálta, és az Erdőgazdasági Kamara véleményével együtt felterjesztette az Országos Földbirtokrendező Bíróságnak. A végleges döntés itt született meg, az erdők törzskönyvét és a gazdasági fásítások törzskönyvét is ez a szerv vezette. Ezután következett a helyszínen a tartós határjelek elhelyezése, majd elkészültek a fásítási tervek. Az Alföld talaja ugyanis tág határok közt mozgó változatosságot mutatott, így más-más fanemet és erdősítési módot kívántak meg a különböző apróbb foltok. Végül a fásítások fennmaradásához üzemtervek és használati tervek készültek a helyes gazdálkodáshoz. Az eljárás érdekessége, hogy ekkor az erdészeti igazgatás átalakítása még csak tervbe volt véve, így az erdőigazgatóságok és az erdőgazdasági kamarák (érdekképviseltek) még nem léteztek. A joghézagot kerülve, a feladatkörök ellátására a törvény átmenetileg más szerveket ruházott fel. Valószínűleg ezzel függ össze, hogy a törvény csak külön földművelésügyi miniszteri rendelettel lépett életbe.

A telepítést a birtokos fizette

Az erdőtelepítés a birtokosnak volt a feladata, anyagi erejéhez mért határidő alatt. Ha nem cselekedett, birtokát a község válthatta meg. Ha nem történt megváltás vagy a telepítést a község sem végezte el, az állam hajtotta végre a birtokos vagy a község terhére. E rendelkezésnek az volt az indoka, hogy az erdőtelepítésből elsősorban a tulajdonosnak lesz haszna, aki birtokának nem, vagy csak alig jövedelmező részeit befásítja. Számítottak azonban arra is, hogy a szükséges csemetemennyiséget a tulajdonosok többsége nem tudja előállítani. Így, hogy a távoli területekről a drága pénzen való beszerzés, illetve a hosszas szállítás során a csemeték károsodása elkerülhető legyen, a törvény akként rendelkezett, hogy az államnak kell mérsékelt áron vagy díjmentesen rendelkezésre bocsátani a szükséges csemetemennyiséget. Lehetővé tette azt is, hogy az erdősített területre földadó alól 6–15 évig mentességet lehessen adni. Állami csemetekertek céljára a községeknek kellett területet rendelkezésre bocsátani. Az állam kísérleti telepeket létesített, hogy az erdősítés sikerét befolyásoló tényezők – az Alföld talaj- és klimatikai viszonyainak, a talajvíz játékának – és a különböző fafajok talajigényének vizsgálatát lehetővé tegye.

A büntetéspénzeket is az erdőkre fordították

Ha a törvény rendelkezéseit megszegte a birtokos – beleértve, ha a kijelölési munkálatot akadályozta bármilyen módon – erdőrendészeti kihágás miatt 100.000 koronáig, visszaesés esetében pedig 200.000 koronáig terjedhető pénzbírságra számíthatott. (A pengőt csak 1926-ban vezették be, ekkor még az Osztrák–Magyar Monarchia idejéből származó koronával fizettek.) A pénzbírság négyötöd része az Országos Erdei Alapot, egyötöd része pedig a község beteg- és szegényalapját illette.

Magyarország első zöldtörvénye

Az alföldi erdő telepítéséről és a fásításokról szóló 1923. évi XIX. törvénycikk a trianoni Magyarország első zöldtörvénye, amelynek megalkotása – a közhiedelemmel szemben – elsősorban nem, illetve nem csak az új határok létrejötte miatt volt szükséges. A lakosság faellátásnak biztosítása fontos szempont volt ugyan, de a törvény elsődleges célja mégiscsak az, hogy az Alföld mezőgazdasági termelését és állattenyésztését előmozdítsa, illetve a klíma- és egészségügyi viszonyait javítsa. E tekintetben tehát akkor is lépéseket kellett volna tenni, ha az I. világháború Magyarország számára másként végződik. A törvény Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszterségének elévülhetetlen érdeme, aki Bethlen István kormányába parasztszármazású politikusként került be. Az alföldi erdők telepítésének a bugaci Alföldfásítási Múzeum állít emléket.

Hollósi Gábor, Budapest – Debrecen